

רשימת מקורות

מקורות ראשוניים

ארכיונים

ארכיון יד בן-צבי - ירושלים
ארכיון מפלגת העבודה - בית ברל, צופית
ארכיון העיתונות - בית אריאלה, תל-אביב
ארכיון צ.ה.ל. - גבעתיים
הארכיון הציוני המרכזי - ירושלים
ארכיון השומר הצעיר - גבעת חביבה
ארכיון תולדות ה"הגנה" - תל-אביב
גנזך המדינה - ירושלים

עיתונות

עברית

"דבר"
"הארץ"
"הבקר"
"המשקיף"
"הצופה"
"מעריב"
"על המשמר"

ערבית

אל-אתחאד
אל-אהראם
אל-דפאע
אל-שעב
אל-וחדה
פלסטין

קבצי תעודות

גבאי, משה, פלסטינים על פלסטין: 1880 - 1948, תעודות ועדויות, מכללה לחינוך - סמינר הקיבוצים, 1988.

זכרונות, כתבים, יומנים

- אילת, אליהו, שיבת ציון וערב, דביר, תל-אביב, 1974.
- בן-גוריון, דוד, בהילחם ישראל, הוצאת מפלגת פועלי ארץ-ישראל, תל-אביב, תשי"א.
- דיין, משה, אבני דוד; אוטוביוגרפיה, עידנים-ירושלים, דביר-תל-אביב, תל-אביב, 1976.
- דנין, עזרא, ציוני בכל תנאי (כתיבה: יעקב שרת, עריכה: גרשון ריבלין), "קידום", ירושלים, 1987.
- דנין, עזרא ויעקב שמעוני, תעודות ודמויות מגזרי הכנופיות הערביות במאורעות 1936-1939, הוצאת מאגנס, ירושלים, תשמ"א.
- דרור, צביקה, המסתערבים של הפלמ"ח, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1986.
- הכהן, דוד, עת לספר, עם-עובד, תל-אביב, 1974.
- הכהן, מרדכי בן הלל, מלחמת העמים, ירושלים, 1985.
- זינגר קרל, מוכרונותיו של בלש ישראלי, חיפה, 1991.
- לור, הדרה, המנדאטורים - ארץ-ישראל, 1940 - 1948, "כתר", ירושלים, 1990.
- מפגש יידי הי"מזגה" על כיבוש טנטורה - מבצע "נמל" 23.5.1948, עם לוחמי חטיבת "אלכסנדרוני", 31.5.1997, תמליל.
- סבאג שמואל (מתרגם), בעיני אויב - שלושה פרסומים ערביים על מלחמת הקוממיות, "מערכות" - צבא ההגנה לישראל, 1954.
- ריבלין, גרשון ואלחנן אורן (עורכים), דוד בן-גוריון - זמן המלחמה-מלחמת העצמאות, תש"ח-תש"ט, החברה להפצת משנתו של דוד בן-גוריון; משרד הביטחון-ההוצאה לאור, תל-אביב, 1982.
- ריבלין, גרשון ואלחנן אורן (עורכים), מן הזמן - מלחמת העצמאות תש"ח-תש"ט - דוד בן-גוריון, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1986.

ראיונות אישיים עם:**יהודים**

- אלטשולר יחיעם - בנימינה
 אמבר שלמה - רמת-השרון - 31.3.1997
 אמיר אברהם (טאויל) - פרדס כץ - 17.4.1997
 אמיר אריה - חדרה - 14.4.1997
 אפשטיין יוסף - זכרון-יעקב - 19.3.1997
 אשכולות זאב - חיפה - 24.5.1997
 בונשטיין יחזקאל - זכרון-יעקב - 29.5.1997
 בונשטיין לאה - זכרון-יעקב - 25.7.1977
 בונשטיין (סנדלר) פנינה - חיפה - 15.8.1977
 בן-משה צבי (הניו) - תל-אביב - 2.3.1997
 בן-נתן (נתנזון) אפרים - רמת-השרון - 25.5.1997
 ברזילי יוסף - אשדוד - 17.6.1977
 ברייטברט אשר - פרדס-חנה - 9.3.1997
 גורביץ ישראל ("תורכו") - הרצליה - 20.5.1997
 גרופר פסח (פליסי) - עתלית - 23.4.1997
 גרמן צבי - רמת-השרון - 26.2.1997
 גרף יוסי - זכרון-יעקב - 13.3.1997
 גרשוני משה - גבעתיים - 20.4.1997
 דרוור (קרובנד) יעקב - קיבוץ שער-העמקים - 29.5.1997
 הלוי אריה - תל-אביב - 27.3.1997
 הלר טוביה - אילת - 10.4.1997
 ויתקון מיכה - תל-אביב - 2.3.1997
 חלמיש (הלמר) איסר - בנימינה - 4.4.1997
 יטבת (לנצט) משה - תל-אביב - 17.4.1997
 יעקובוב אבנר - גבעתיים - 31.5.1997
 יעקובוביץ אברהם - פרדס-חנה - 9.3.1997
 ירדני חיים - תל-אביב - 4.3.1997
 כהן יוסף ("יוספיקו" בן רפאל) - זכרון-יעקב - 17.4.1997
 כרמל משה - תל-אביב - 20.3.1997
 לוי רחמים - זכרון-יעקב - 20.6.1997
 לידור (לדרמן) - גבעתיים - 3.6.1997
 לימור בנימין - עתלית - 11.4.1997
 לין אמנון - חיפה - 3.7.1997, 10.6.1997
 לישנסקי טוביה - נצרת עילית - 18.3.1997
 מבצרי מאיר - חיפה - 22.1.1998
 מידובניק מנחם - כפר-ויתקין - 9.3.1997
 מיימון יצחק - רמת-גן - 23.4.1997
 מנהיים משה - בני-ברק - 31.3.1997
 מרקוביץ יעקב - בני-ברק - 31.3.1997
 משבץ נעמי ובני (הבן) - גבעת-עדה - 4.4.1997
 נובוסלסקי טוביה - זכרון-יעקב - 29.5.1997
 נויבורגר אורי - תל-אביב - 18.6.1977
 נתנאלי שלום (גיינגי) - פתח-תקוה - 31.5.1977
 סולניק יואל - בית-נחמיה - 17.6.1977
 סוקולר מרדכי - זכרון-יעקב - 16.3.1997
 סמסונוב יואל - בנימינה - 31.5.1997, 29.3.1997

סמסונוב שרה (שצמן, אשת יואל) - בנימינה - 29.3.1997, 31.5.1997
עמיר פיניה (פנחס) - רמת-השרון, נוה-מגן - 19.3.1997
עמית מאיר - תל-אביב - 20.3.1997
עמרמי אמציה - רמת-השרון - 8.4.1997
ענני אלחנן - רמת-גן - 23.4.1997
עציוני (סטרוולביץ) מוטקה - קרית-אנוו - 17.4.1997
פלד מוטה - נהלל - 20.3.1997
פרידן בנץ - נתניה - 23.3.1997, 8.8.1997
פרסיל יחיאל - רמת השרון - 30.3.1997
צוקרמן אלכסנדר ("סקנדר") - זכרון-יעקב - 13.3.1997
ראובני אלכס (סנטו) - קיראון - 17.4.1997
ריינר אפרים - הרצליה - 28.5.1997 (טלפונית)
רפפורט (דריגנט) אברהם - תל-אביב - 2.3.1997
שיבובסקי ישי - זכרון-יעקב - 20.4.1997

ערבים

אבו-מאציי יסרא וחיד (לבית צבאעי) - מחנה הפליטים טול-כרם (טנטורה) - 15.10.1997
אבו-משאייחי סאלח עבד אל-רחמאן (אבו-מחמד) - ג'סר א-זרקא - 4.4.1997, 25.7.1997
אבו-נדא זהדי סלימאן (אבו-סלימאן) - ג'סר א-זרקא - 5.4.1997
אבו-נדא מחמד זהדי - ג'סר א-זרקא - 5.4.1997
אבו-נדא סלימאן - ג'סר א-זרקא - 5.4.1997
אבו-סלאח מחמוד (אבו-נאיף) - פרידיס (טנטורה) - 16.2.1997
אבו-סלאח תאופיק אל-עבד (אבו אל-עבד) - פרידיס (טנטורה) - 19.4.1997
אבו-עאמר סלים (אבו-נציאל) - פרידיס - 13.3.1997
אבו-עסבה אחמד (אבו-חוסאם) - ג'ת, המשולש - 8.4.1997
איוב חלימה זידאן - פרידיס (טנטורה) - 11.3.1997 - אחותו הבכורה של זידאן
איוב מחמד זידאן (אבו-ואאיל) - פרידיס (טנטורה) - 8.1.1998 - אחיה הצעיר של חלימה
איוב מחמוד יוסף (אבו-יוסף) - פרידיס - טנטורה - 8.9.1997 - בנה של נגייה אל-איוב
איוב אעמר רסלאן חסן (אבו-חסן) - מחנה הפליטים טול-כרם (טנטורה) - 15.10.1997
אלמאציי מאהר מחמוד - חיפה (אג'ים) - 27.2.1997 - אחיו הצעיר של נאיף
אלמאציי נאיף מחמוד - חיפה (אג'ים) - 8.4.1997 - אחיו הבכור של מאהר
אלמאציי ראשד (אבו-מחמוד) - חיפה (אג'ים) - 13.10.1997 (ללא הקלטה)
אל-צלחא מאזן (אבו-פריד) - פרידיס (אג'ים) - 10.4.1997
אעמר אל-איוב נגייה (אם מחמוד) - פרידיס (טנטורה) - 17.5.1997 - אחותה של רשידה
אעמר אל-איוב רשידה - פרידיס (טנטורה) - 11.3.1997 - אחותה של נגייה
אעמר סלימאן אחסאן (אבו-אחסאן) - פרידיס (טנטורה) - 15.4.1997
בשר דיאב (אבו-חסן) - חיפה (אם אל-זינאת) - 23.3.1997
גירבאן אניס צייב עלי - ג'סר א-זרקא - 13.3.1997
גירבאן נמר צייב עלי - ג'סר א-זרקא - 13.3.1997
דקנאש עבד אל-רחמאן (אבו-פהמי) - פרידיס (טנטורה) - 16.2.1997
דראושה זיד סלים חסן אל-שיחי קאסם מחמד (אבו-סלים) - פרידיס (אג'ים) - 26.7.1997
(אל) הנדי פואד חסן (אבו-שריף) - פרידיס - 17.5.1997
זידאן עטא סלים (אבו-זהיר) - חיפה (אג'ים) - 19.4.1997
זראע אחמד סאלח (אבו-סחיל) - פרידיס (טנטורה) - 21.4.1997
זראע מיאסר זידאן איוב (אם-סחיל, ז"א: אשת אבו-סחיל) - פרידיס (טנטורה) - 21.4.97
חיליל גימיל חסן עבד אל-מלכ (אבו-ג'אסר) - פרידיס (טנטורה) - 5.4.1997
חיליל (שורה) גימילה אחסן (אם-ג'אסר) - פרידיס (טנטורה) - 5.4.1997
חצאדיה זיאד (אבו-צאלח) - פרידיס - 18.6.1997
חצאדיה מחמד עבד אל-ראזק (אבו-ריאז) - פרידיס - 21.6.1997
חרדאן מחמד חאלד (אבו-סלים) - פרידיס (אם אל - זינאת) - 22.4.1997

- ח'רדאן מ'חמד ע'יד סאלח (אבו-סאלח)) - פ'רידיס (אם אל-ז'ינאת) - 22.4.1997
ט'נג'י פ'אוז'י מ'חמד (אבו-ח'יאלד)-מ'חנה הפ'ליטים טול-כ'רם (ט'נטורה) 9.5.1997, 15.10.1997
ט'נג'י פ'תחי מ'חמד (אבו מ'חמד) - פ'רידיס (ט'נטורה) - 9.5.1997
ט'נג'י צ'ב'ח מ'חמד (אם מ'חמד) - ח'יפה (ט'נטורה) - 10.5.1997
יו'נס ע'לי (אבו-מאג'יד) - מ'חנה הפ'ליטים נו'ר א-ש'מס (אם אל-ז'ינאת) - 17.5.1997
י'חיא ע'בד אל-ר'זאק (אבו-א'נס) - ג'נר'אל; צ'בא הר'שות הפ'לסטינית (ט'נטורה) - 5.3.1997
פ'ב'הא ח'אג'י ס'לים מ'חמד א'חמד ח'אצ'יר, - "אבו-ס'ב'ק" (אבו אל-ע'בד)-ע'ין א-ס'הלה-7.7.1997
מ'חסן א'סע'ד ח'סן (אבו-ע'ז'יז) - פ'רידיס (אג'יזם) - 24.4.1997
מ'חסן ס'אמי ת'ופ'יק (אבו-ת'ופ'יק) - פ'רידיס (אג'יזם) - 16.2.1997
מ'חסן ס'וב'חי ת'ופ'יק (אבו-ז'י'יד) - פ'רידיס (אג'יזם) - 1.3.1997
מ'חסן ע'בד אל-ח'אפ'טי ת'ופ'יק (אבו-נ'ב'יל) - פ'רידיס (אג'יזם) - 1.3.1997
מ'צ'רי (אבו-ט'אבו'ן) מ'צ'טפ'א (אבו-ג'ימ'יל) - פ'רידיס (ט'נטורה) - 16.2.1997
מ'ראע'ני מ'חסן (אבו ח'סן) - פ'רידיס - 16.2.1997
ע'בד אל-ח'אק ע'בד-ע'בד-אל'לה (אבו-ע'בד-אל'לה) - פ'רידיס (ע'ין-ע'יז'אל) - 5.4.1997
ע'בד אל-ח'אק ש'חאדה ע'בד-אל'לה (אבו-כ'מ'אל) - פ'רידיס (ע'ין ע'יז'אל) - 5.7.1977
ע'יסא ד'י'ב אל-ב'שיטי (אבו-מ'צ'טפ'א) - פ'רידיס (ט'נטורה) - 6.4.1997
ע'ליאן ח'אצ'יר סאלח (אבו-ס'לימ'אן) - מ'חנה הפ'ליטים נו'ר א-ש'מס (אם אל-ז'ינאת)-17.5.1997
ע'ליאן מ'חמד ח'יאלד (אבו-ח'יאלד) - מ'חנה הפ'ליטים נו'ר א-ש'מס (אם אל ז'ינאת) - 17.5.1997
ע'נבוסי ע'ות'ימ'אן (אבו-ז'יא'ד) - ב'קה אל-ע'יר'ביה (ע'ין-ע'יז'אל) - 16.4.1997
ע'שמ'אווי ר'יז'ק (אבו-ס'ע'יד) - פ'רידיס (ט'נטורה) - 9.3.1997
פ'חמ'אווי ג'ימ'יל א'סע'ד ע'בד אל-פ'ת'אח (אבו-מ'ג'י'די) - פ'רידיס (אם אל-ז'ינאת) - 10.4.1997
פ'חמ'אווי ד'אוד מ'חמד ח'יל'יל (אבו-ס'לימ'אן) - אם אל-פ'חס (אם אל-ז'ינאת) - 3.5.1997
פ'חמ'אווי כ'אוכ'ב פ'איז (אם-ס'לימ'אן) - אם אל-פ'חס (אם אל-ז'ינאת) - 21.3.1997
פ'חמ'אווי מ'חמד א'חמד מ'חמד (אבו-ע'לי) - ד'לית אל-כ'רמ'ל (אם אל-ז'ינאת) - 3.5.1997
פ'חמ'אווי ס'לים מ'חמד (אבו-א'חמד) - ד'לית אל-כ'רמ'ל (אם אל-ז'ינאת) - 3.5.1997
פ'חמ'אווי ס'לימ'אן ד'אוד (אבו-ת'אמ'ר) - אם אל-פ'חס (אם אל-ז'ינאת) - 21.3.1997
פ'חמ'אווי ע'יאז'י (אבו-מ'חמד) - ח'יפה (אם אל-ז'ינאת) - 23.3.1997
פ'חמ'אווי פ'רג'י ע'בד אל מ'ל'כ (אבו פ'ארו'ק) - א'כ'ת'ב'א, נ'פת טול-כ'רם (אם אל-ז'ינאת)-17.5.1997
צ'ב'אע'י ע'בד אל-ר'אז'ק מ'חמד (אבו מ'רו'אן) - מ'חנה הפ'ליטים טול-כ'רם (ט'נטורה) - 9.5.1997
ש'יחי יו'סף מ'הי'וב מ'חמד ח'סן צ'אל'ח (אבו-מ'חמד) - ח'יפה (אם אל-ז'ינאת) - 24.5.1997
ש'יחי יו'סף ס'רא'יה מ'חמד (אם מ'חמד, א'שת מ'הי'וב) - ח'יפה (אם אל-ז'ינאת) - 24.5.1997
ש'יחי יו'סף ע'יאז'י מ'חמד ח'סן סאלח - ח'יפה (אם אל-ז'ינאת) - 23.3.1997

מקורות משנייםספרים

אביזוהר מאיר (עורך), דוד בן-גוריון, פעמי מדינה - זכרונות מן העיזבון: מרס-נובמבר 1947, עם-עובד, המרכז למורשת בן-גוריון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, החברה להפצת משנתו של דוד בן-גוריון, תל-אביב, 1993.

אביזוהר, מאיר (עורך), דוד בן-גוריון, לקראת קץ המנדט - זכרונות מן העיזבון, 29.6.1946-מרס, 1947, עם-עובד, המרכז למורשת בן-גוריון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, החברה להפצת משנתו של דוד בן-גוריון, תל-אביב, 1993.

אביזוהר מאיר ואבי בראלי (עורכים); עכשיו או לעולם לא - דיוני מפא"י בשנה האחרונה למנדט הבריטי, בית ברל, 1989.

אביחי, אברהם, דוד בן-גוריון מעצב המדינה, כתר, ירושלים, 1974.

אבנרי, אריה ל., ההתיישבות היהודית וטענת הנישול (1878 - 1948), יד-טבנקין, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, תש"ס.

אוסטפלד, זהבה, צבא נולד - שלבים עיקריים בבניית הצבא בהנהגתו של דוד בן-גוריון, משרד הבטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 1994.

אטינגר, שלום, הציונות, הבעיה הערבית והמנדט הבריטי, קרני, תל-אביב, 1987.

איילון, יהודית (ליקוט ועריכה), חוף דוב, החברה להגנת הטבע, משרד החינוך והתרבות, תשמ"ח, 1988.

אל-פלג, צבי, המופתי הגדול, משרד הביטחון, תל-אביב, 1989.

אמיתי, יוסי, אחוות-עמים במבחן - מפ"ס 1948 - 1954; עמדות בסוגיית ערבי ארץ-ישראל, ציריקובר, תל-אביב, 1988.

אסף, מיכאל, היחסים בין ערבים ויהודים בארץ-ישראל 1860-1948, דביר, תל-אביב, 1970.

אסף, מיכאל, תולדות התעוררות הערבים בארץ ישראל ובריחתם, דביר, תל-אביב, 1967.

אפרת, משה, הפליטים הפלסטינים, מחקר כלכלי-חברתי, 1949-1970, אוניברסיטת תל-אביב, 1976.

ארליך, חגי, המזרח התיכון בין מלחמות העולם, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1992.

בארי, אליעזר, ראשית הסכסוך ישראל-ערב 1882-1911, ספרית פועלים, אוניברסיטת חיפה, המכון לחקר המזרח התיכון, תל-אביב, 1985.

בוקעי, דוד, המדינה הערבית, היחסים הבין-ערביים והקונפליקט הערבי-ישראלי, 1937-1985, הפוליטיקה של מאזן הכוחות, אוניברסיטת חיפה, חיפה, 1993.

ביגר, גדעון, מושבת כתר או בית לאומי - השפעת השלטון הבריטי על ארץ-ישראל,

- 1917-1930, בחינה גיאוגרפית-הסטורית, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, תשמ"ג.
- ביין, אלכס, תולדות ההתיישבות הציונית, רמת-גן, 1970.
- בן-אלקנה, שלמה אריה, סיפורה של חקירה (דפי-יומן) - חטיפתה של משפחת הקצין לורוביץ ב-1938 בידי כנופיות אבו-דורה, הוצאת "הדר", תל-אביב, 1986.
- בן-אריה, יהושע (עורך), ההיסטוריה של ארץ-ישראל - מלחמת העצמאות, יד בן צבי, ירושלים, 1983.
- בן-גוריון, דוד, מדינת ישראל המחודשת, עם עובד, תל-אביב, 1969.
- בן-גוריון, דוד, פנישות עם מנהיגים ערביים, עם-עובד, תל-אביב, 1967.
- בנזימן, עוזי ועטאללה מנצור, דיירי משנת ערביי ישראל - מעמדם והמדיניות כלפיהם, כתר, ירושלים, 1992.
- בר, ישראל, בטחון ישראל - אתמול, היום ומחר, תל-אביב, 1966.
- בר-זוהר, מיכאל, בן-גוריון - האיש מאחורי האגדה, משרד הבטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 1986.
- גורן, אשר, הליגה הערבית, 1945-1954, עיינות, תל-אביב, 1954.
- גורני, יוסף, השאלה הערבית והבעיה היהודית - זרמים מדיניים-אידיאולוגיים בציונות ביחסם אל הישות הערבית בארץ-ישראל בשנים 1882-1948, ספרית "אפקים", עם-עובד, תל-אביב, 1985.
- גינזסר, פנחס ואבי בראלי, ציונות: פולמוס בו זמנו - גישות מחקריות ואידאולוגיות, המרכז למורשת בן-גוריון-קריית שדה-בוקר, המכון לחקר הציונות ע"ש חיים ויצמן-אוניברסיטת תל-אביב, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תשנ"ז-1996.
- גלבר, יואב, שורשי החבלת-המודיעין ביישוב, 1918-1947, משרד הבטחון, תל-אביב, 1992.
- גלבע, איתן ומרדכי נאור, הסכסוך הערבי-ישראלי, משרד הבטחון, תל-אביב, 1981.
- גרוסמן דוד, נוכחים נפקדים, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1992.
- גרנאדוס, גיאורג גארסייה, כך נולדה מדינת ישראל - הדרמה כפי שראיתיה במו עיני, מאנגלית: א. עבאדי, הוצאת אחיאסף, ירושלים, תש"ט.
- גרנות, עודד, חיל המודיעין, בתוך: יעקב ארז ואילן כפיר (עורכים), צה"ל בחילו, הוצאת "רביבים", תל-אביב, 1981.
- דגן, שאול, מזמארין לזכרון-יעקב, החברה להגנת הטבע, המועצה לשימור מבנים ואתרי התיישבות, המועצה המקומית זכרון-יעקב, תשמ"ח-1988.
- דודזון, מאיר, דמותו של אלוף במחלוקת, ארכיון יד-טבנקין, תל-אביב, 1990.

זורון, יעקב, במעגלים - פרקים בתולדות גבעת-עדה, משרד הכטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 1994.

דיזינגוף, מאיר, לידידי מנוער - סיפורים וזכרונות, תל-אביב, תרצ"ו.

הדרי, זאב וניה, פליטים מנצחים אימפריה - פרשיות עליה ב' 1945-1948, הוצאת הקיבוץ המאוחד, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תל-אביב, תשמ"ה.

הורוביץ, דן ומשה ליסק, מישוב למדינה - יהודי ארץ-ישראל בתקופת המנדט הבריטי כקהילה פוליטית, עם עובד, תל-אביב, 1977.

הראבן, אלוף, מלחמות ושלוש - סוגיות ביחסים בין ישראל לשכניה הערביים, זמורה-ביתן, תל-אביב, 1990.

הראובני, עמנואל, הישובים בישראל ואתרי עתיקותיהם, הקיבוץ המאוחד, תשל"ד.

הראובני, עמנואל, קום התהלך בארץ - מדריך שמורות הטבע בישראל, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 1985.

הראל, צבי, המשטרה הצבאית, בתוך: אילן כפיר ויעקב ארו (עורכים), צה"ל בחילו, "רביבים" - הוצאה לאור, תל-אביב, 1982.

הרכבי, יהושפט, עמדות בסכסוך ישראל-ערב, תל-אביב, 1968.

הרכבי, יהושפט (עורך), ערב וישראל, עם-עובד, תל-אביב, 1972.

הרסגור מיכאל ומוריס סטרון, ישראל/פלסטין - המציאות שמעבר למיתוסים - מסה, מצרפתית: נרי גבריאל-סבנייה, הוצאת המרכז היהודי-ערבי לשלום, גבעת חביבה, 1997.

ואלאך, יהודה (עורך), היינו כחולמים - קובץ מחקרים על מלחמת הקוממיות, מסדה, גבעתיים, 1985.

וויצמן, חיים, מסה ומעש, שוקן, תל-אביב, תשי"ט.

וילנאי, זאב, אריאל - אנציקלופדיה לידיעת ארץ-ישראל, עם עובד-תרבות וחינוך, תל-אביב, 1986.

וילנאי, זאב, מדריך ארץ-ישראל, הוצאת "תור" - ארץ-ישראל, תשי"ה, 1945, חלק ג'.

וילנאי, זאב, המערכה לשחרור ישראל, הוצאת "תור"-ישראל, ירושלים, 1953.

ויץ, יוסף, יומני ואגרותי לבנים, מסדה, רמת-גן, תשכ"ה, כרך שלישי, משמר חומות (1948-1945).

ויץ, יחיעם (עורך), בין חזון לרוויזיה: מאה שנות היסטוריוגרפיה ציונית, מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, מוסד הרצל לחקר הציונות, אוניברסיטת חיפה, מרכז ציריק לחקר הציונות והיישוב, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים, 1977.

ושיץ, יוסף, הערבים בארץ-ישראל, הקיבוץ הארצי, מרחביה, 1947.

- זיו, יהודה, בשביל המטיילים, ההוצאה לאור, משרד הבטחון, תל-אביב, 1982.
- חביבי, אמיל, האופטימיסט: הכרוניקה המופלאה של היעלמות סעיד אבו אל-נחס אל-מתשאאל (עברית: אנטון שמאס), הוצאת "מפרש", 1984.
- טבת, שבת, בן-גוריון וערביי ארץ-ישראל - מהשלמה למלחמה, שוקן, תל-אביב, 1985.
- יוסף, דוד, השלטון הבריטי בארץ-ישראל: קשלוננו של משטר, ירושלים, תש"ח.
- יערי, אברהם, זכרונות ארץ-ישראל, רמת-גן, 1974.
- יצחקי, אריה (עורך), מדריך ישראל - אנציקלופדיה שימושית לידיעת הארץ, כתר - משרד הביטחון, 1980.
- כהן, אהרון, גוף ראשון. גוף שלישי. (עורך: יגאל וילפנד), הוצאת הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, 1990.
- כהן, אהרון, ישראל והעולם הערבי, מרחביה, 1964.
- כהן, גבריאל, צירציל ושאלת ארץ-ישראל בתחילת מלחמת העולם השנייה, 1939 - 1942, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, תשל"ו.
- כל מקום-פנקס כיס להכרת הארץ, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, 1962.
- נעון, חביב, בצאת הבריטים, ספרי "גדיש", תל-אביב, תשכ"ח.
- לברכט, הנס, הפלסטינים עבר והווה, מפעלים אוניברסיטאיים להוצאה לאור בע"מ, 1987.
- לואיס, ברנרד, המזרח התיכון והמערב (עברית: אליקים רובינשטיין), הוצאת "מערכות", צבא הגנה לישראל, משרד הבטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 1972.
- לוץ, אברהם משה, מורה דרך בארץ-ישראל, הוצאת "אריאל", ירושלים, תרנ"א.
- לורך, נתנאל, קורות מלחמת הקוממיות, מסדה, תל-אביב, 1989.
- ליפשיץ, משה, הסכסוך הערבי-ישראלי, "אור-עם", תל-אביב, 1989.
- לפשיץ, משה, תולדות עם ישראל בדורות האחרונים - התנועה הלאומית, "אור-עם", תל-אביב, 1985, חלק ב'.
- מהר"ק, ישראל, אדום על חאקן, הוצאת צה"ל - "מערכות", תל-אביב, 1966.
- מוריס, בני, לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים, (עברית - ארנון מגן), עם עובד, תל-אביב, 1991.
- מיינרצהאגן, ר., קולונל, זמן מזרח-תיכוני, 1917-1956 (עברית: אהרון אמיר), "שקמונה", חיפה, 1992.
- מלמן, יוסי, הישראלים החדשים - מבט אישי על חברה בשינוי, שוקן, תל-אביב, 1993.

- מלמן, יוסי, שותפות עויינת, מיתם, ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1987.
- מעוז משה ובי"ז קדר (עורכים), התנועה הלאומית הפלסטינית: מעימות להשלמה?, משרד הבטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 1996.
- מרקוס, מנחם, הר הכרמל - סקר נוף ומסלולי טיול, רשות שמורות הטבע, ירושלים, 1997.
- מרקוס, מנחם, רמת מנשה - סקר נוף ומסלולי טיול, רשות שמורות הטבע, ירושלים, 1995.
- נאור מרדכי ודן גלעדי, ארץ-ישראל במאה העשרים, מיישוב למדינת, 1900-1950, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, תל-אביב, 1990.
- מקובר, רחלה, שלטון ומינהל בארץ-ישראל, 1917-1925, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, תשמ"ח.
- נבו, יוסף, עבדאללה וערביי ארץ-ישראל, מכון שילוח, תל-אביב, 1982.
- נדבה, יוסף (עורך), חיפה, אוליפנט והחזון הציוני, אוניברסיטת חיפה, הקתדרה לציונות ע"ש ראובן הכט, חיפה (לא מצויינת שנת ההוצאה).
- נמרוד, יורם, הערבים אל מול התנועה הציונית והישוב היהודי, אורנים, תשמ"ד.
- סאלח, שכיב, תולדות הדרוזים, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, משרד הבטחון-ההוצאה לאור, ירושלים, 1989.
- סיטון, רפי, ההחמצות הגדולות - הזדמנויות מדיניות ויוזמות לשלום שישראל החמיצה, ספרית מעריב, תל-אביב, 1994.
- סייקס, כריסטופר, מבלפור ועד בוויין - מאבקים על ארץ-ישראל, (עברית - שלמה גונן), מערכות - תל-אביב, 1966.
- סלוצקי, יהודה (עורך), ספר תולדות ה"הגנה" - ממאבק למלחמה, עם-עובד, תל-אביב, 1972, כרך ג', חלק ב', ג'.
- סמילנסקי, משה, פרקים בתולדות הישוב, דביר, תל-אביב, 1978.
- ססר, אשר, בין ירדן לפלסטין - ביוגרפיה פוליטית של וצפי אל-תל, קו אדום - הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1983.
- ספרן, נדב, העימות הערבי-ישראלי, 1948-1967, הוצאת כתר, ירושלים, 1969.
- עילם, יגאל, ה"הגנה" - הדרך הציונית אל הכנת, זמורה, ביתן, מודן, תל-אביב, 1979.
- עילם, יגאל, ממלאי הפקודות, כתר, תל-אביב, 1990.
- פורת, יהושע, במבחן המעשה הפוליטי, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, 1988.
- פורת, יהושע, ממהומות למרידה, התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית, 1929 - 1939, עם-עובד, תל-אביב, 1978.
- פורת, יהושע, צמיחת התנועה הלאומית הערבית-הפלסטינית, 1918-1929, ירושלים, 1971.

- פורת, יהושע ויעקב שביט (עורכים), ההיסטוריה של ארץ-ישראל - המנדאט והבית הלאומי 1917 - 1947, כתר-יד בן-צבי, ירושלים, 1982.
- פיטרס, ג'ואן, מאז ומקדם - מקורות הסכסוך היהודי-ערבי על ארץ-ישראל (תרגום: אהרון אמיר), הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1988.
- פילובסקי ורדה (עורכת), המעבר מישוב למדינה 1947-1949: רציפות ותמורות, אוניברסיטת חיפה, מוסד הרצל לחקר הציונות, 1990.
- פעיל, מאיר, פלמ"ח: - הכוח המגויס של ה"הגנה", מטכ"ל קצין חינוך ראשי גלי צה"ל, משרד הבטחון, ההוצאה לאור, תל-אביב, 1995.
- פפה, אילן, ערבים ויהודים בתקופת המנדט, חיפה, 1995.
- פרידמן, יהושע ומאיר אביזוהר (עורכים), עיונים בתכנית החלוקה 1937-1947, תמ"א-מרכז מורשת בן-גוריון, 1984.
- פריזל אביתר, המדיניות הציונית לאחר הצהרת באלפור 1917-1922, אוניברסיטת תל-אביב, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1977.
- צחור, זאב, החזון והחשבון - בן-גוריון בנו אידאולוגיה לפוליטיקה, ספרית פועלים-ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1994.
- קאנו, ג'ק, בעיית הקרקע בסכסוך הלאומי בין יהודים לערבים, 1917-1990, הקיבוץ הארצי, תל-אביב, 1992.
- קדם, מנחם, תולדות הציונות ומדינת ישראל: 1939-1973, "אור-עם", 1987.
- קליר, יוסף, ממנדאט למדינה-יומן מלחמת השחרור של עם ישראל, 29 בנובמבר 1947 - 12 במאי 1949, ראובן מס, ירושלים, 1952.
- קמחי, ג'ון, שבעת העמודים שהתמוטטו, (עברית - י. מעיף), עם-עובד, תל-אביב, תשי"א.
- קמחי, ג'ון ודוד, משני עברי הגבעה-המלחמה על ארץ-ישראל, "מערכות"-משרד הבטחון, תל-אביב, 1973.
- קצבורג, נתנאל, החלוקה לספר הלבן-מדיניות בריטניה בארץ-ישראל, 1936-1940, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, תשל"ד.
- קצבורג, נתנאל, מדיניות במבוכ: מדיניות בריטניה בארץ-ישראל, 1940-1945, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, תשל"ז.
- קרוסמן, ריצ'ארד, שליחות ארצישראלית, ספרית פועלים, מרחביה, 1947.
- ראובני, יעקב, ממשל המנדט בא"י, 1920-1948, ניתוח הסטורי-מדיני, אוניברסיטת בר-אילן, ירושלים, תשנ"ג.
- רבינא, ירמיהו, אגודת השומרים - זכרונות ומעשים, פרטים בתולדות השמירה והבטחון מפי תיקי אגודת השומרים הא"י, הוצאת השומר בישראל, תל-אביב, תשכ"ו-תשכ"ז.

- רבינוביץ, איתמר, השלום שחמק, מקסוול-מק-מילן, כתר, ירושלים, 1991.
- רובינשטיין, אמנון, מהרצל ועד רבין והלאה - מאה שנות ציונות, שוקן, תל-אביב, 1997.
- רובינשטיין, דני, חיבוק התאנה, כתר, ירושלים, 1990.
- רולף, שילה הטיס, לכסיקון פוליטי של מדינת ישראל, כתר, ירושלים, 1988.
- ריבלין, גרשון ועליזה, זר לא יבין-ספר הכינויים-כינויי-סתר בישוב היהודי בארץ-ישראל, "מערכות"-צבא-הגנה-לישראל והמרכז לתולדות כוח-המגן ע"ש י. גלילי, תל-אביב, 1988.
- שביט, יעקב (עורך), מאבק, מרד, מרי - המדיניות הבריטית והציונות והמאבק עם בריטניה, 1941 - 1948, אסופת מאמרים, ירושלים, תשמ"ז.
- שביט, יעקב, ציוני דרך בסכסוך ישראל-ערב, קצין חינוך ראשי, יוני 1979.
- שביט, יעקב, יעקב גולדשטיין וחיים באר (עורכים), לכסיקון האישים של ארץ-ישראל, 1799 - 1948, עם-עובד, תל-אביב, 1983.
- שגב, שמואל, מאחורי הפרגוד, "מערכות", תל-אביב, 1954.
- שטנדל, אורי, ערביי ישראל - בין פטיש לסדן, "אקדמון", ירושלים, תשנ"ב.
- שטרן אליהו (עורך), כרונולוגיה לתולדות הישוב היהודי החדש בארץ-ישראל, תרצ"ו - תש"ז 1936-1947, הוצאת יד יצחק בן-צבי, ירושלים, תשל"ד - 1974.
- שטרן, מנחם (עורך), הציונות והשאלה הערבית, מרכז זלמן שזר, ירושלים, תשל"ט.
- שיפטון, דן, אופציה ירדנית - ישראל ירדן והפלסטינים, יד טבנקין, מכון ישראל גלילי לחקר כוח המגן, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1987.
- שמיר, משה, חי עם ישמעאל, מעריב, תל-אביב, 1968.
- שמעוני, יעקב, לקסיקון פוליטי של העולם הערבי, כתר, ירושלים, 1988.
- שמעוני, יעקב, ערביי ארץ-ישראל, עם-עובד, תל-אביב, 1947.
- שמעוני, יעקב ואביתר לוי, לכסיקון פוליטי של המזרח התיכון במאה העשרים, מהדורת "דבר", ירושלים, 1974.
- שפירא, אניטה, יהודים חדשים, יהודים ישנים, עם-עובד, תל-אביב, 1990.
- שפירא, אניטה, חרב היונה, עם-עובד, תל-אביב, 1992.
- שפירא, יונתן, חברה בשבי הפוליטיקאים, ספרית פועלים, תל-אביב, 1996.
- שפר, גבי (עורך), המאבק להקמת המדינה, האוניברסיטה העברית בירושלים - המכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דייוויס ומוסד ביאליק, ירושלים, 1992.
- שרף, זאב, שלושה ימים - והם ג', ד', ה' באייר התש"ח, 12,13,14 במאי 1948, עם עובד,

שרף, זאב, שלושה ימים - והם ג', ד', ה' באייר התש"ח, 14.13.12 במאי 1948, עם עובד, תל-אביב, 1959.

ששון, אליהו, בדרך אל השלום, איגרות ושיחות, עם-עובד, תל-אביב, 1978.

תומא, אמיל, התנועה הלאומית הפלסטינית והעולם הערבי, מפרש, תל-אביב, 1990.

תומא, אמיל, שורשי הבעיה הפלסטינית, ירושלים, 1976.

תלמי, אפרים, מה ומי - לכסיקון מלחמת העצמאות, הוצאת "דבר", תל-אביב, 1965.

פרסומים ומאמרים

אלקו, יצחק, "שעתה של הדו-לאומיות", א. סימון (עורך), בעיות-במה חדשית לחיי צבור, המו"ל - מ. בובר, שנה ג', כרך ה', חוברת א-ב' (כ"ה-כ"ו), ירושלים, (ינואר-פברואר 1947), ע"ע 20-16.

בן ארצי, יוסי, ההתיישבות בכרמל וחופו בעת החדשה, יעקב שורר (מלקט), הכרמל - אדם וישוב, לקט מאמרים, החברה להגנת הטבע, משרד החינוך והתרבות, תל-אביב, 1986, ע"ע 121-117.

בר, גבריאל, "שאלת שיתוף הפעולה בין הפועלים היהודים והערבים", בעיות-במה חדשית לחיי צבור, חוברת ו', כרך ג', (1945), ע"ע 263-253.

גילבר, גד, סקירות (מס. 108) - "מגמות בהתפתחות הדמוגרפיה של הפלסטינים, 1870 - 1987", מרכז משה דיין לחקר המזרח התיכון ואפריקה, מכון שילוח - אוניברסיטת תל-אביב (1989).

גילבר, גד, "מגמות בהתפתחות הדמוגרפיה של ערביי ארץ-ישראל, 1870 - 1948", קתדרה, מס. 45, יד יצחק בן-צבי, ירושלים (1987), ע"ע 56-43.

גלבר, יואב, "המדיניות הבריטית והציונית בארץ-ישראל בצל החשש מהתקוממות יהודית, 1944-1948", הציונות, ז' (1981), ע"ע 396-324.

גלבר, יואב, "מגעים דיפלומטיים טרם התנגשות צבאית - המשא ומתן בין הסוכנות היהודית למצרים וירדן (1946-1948)", קתדרה, 35, (1985), ע"ע 198-189.

גלבר, יואב, "המודיעין והערכתו ערב מלחמת העצמאות", עיונים בתקומת ישראל - מאסף לבעיות הציונות, היישוב ומדינת ישראל, המרכז למורשת בן-גוריון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 1991, כרך 1, ע"ע 102-61.

זותן, שמואל, "מהצעת הקאנטונים אל תוכנית החלוקה 1929-1934, קתדרה, מס. 15, יד יצחק בן-צבי, ניסן תש"ם (1980), ע"ע 138-107.

זקס, דן, "היסטוריוגרפיה וזהות לאומית", תיאוריה וביקורת, מכון ון ליר-ירושלים, הוצאת הקיבוץ המאוחד-תל-אביב, מס. 8, קיץ 1996, ע"ע 89-73.

חשביה, אריה (עורך ראשי), ספרא וסייפא, בטאון החברה הישראלית להסטוריה צבאית ליד אוניברסיטת תל-אביב, גליון מס. 4, חשון תשמ"ב, נובמבר 1981.

טל, דוד, "תוכנית די: תוכנית-אב או צורך השעה?", זמנים, מס. 61 (חורף 1997/8), ע"ע 62-52.

כבהא מסטפא ורונית ברזילי, פליטים בארצם-פליטים פנימיים במדינת ישראל, 1948-1996, המכון לחקר השלום, גבעת-חביבה, דצמבר 1996.

כהן, אהרון, "נוכח הפינוי הערבי", לאחדות העבודה, א', יוני (1948), ע"ע 47-36.

כהן, גבריאל, "המדיניות הבריטית בתקופת מלחמת העצמאות", יעקב שץ (עורך), מלחמת העצמאות, מרכז ההסברה, ירושלים (1975), ע"ע 34-29.

כהן, גבריאל, "הרולד מק-מייקל ושאלת עתיד ארץ-ישראל", המזרח החדש, כ"ה, (1975), ע"ע 86-52.

כהן, מיכאל, י., "החלטת הבריטים לצאת מארץ-ישראל", קתדרה, מס. 15, יד יצחק בן-צבי, ירושלים (1980), ע"ע 184-143.

לורך, נתנאל, בעיית ההסטוריוגרפיה של מלחמת העצמאות, קתדרה, מס. 1, יד יצחק בן-צבי, ירושלים (1976), ע"ע 97-61.

לנג, יוסף, "מאורעות תרפ"ט: הפרעות, פרעות או מרד?", קתדרה, מס. 47, יד יצחק בן-צבי, ירושלים (תשמ"ח), ע"ע 154-134.

נבו, יוסף, "הנציב והמופתי: הרולד מק-מייקל וחאגי אמין אל-חסייני, קתדרה, מס. 64, יד יצחק בן-צבי, ירושלים (1992), ע"ע 139-127.

נבו, יוסף, "על המקורות הערביים לחקר מלחמת העצמאות", קתדרה, מס. 1, יד יצחק בן-צבי, ירושלים (1976), ע"ע 101-98.

סלע, אברהם, "שיחות ומגעים בין מנהיגים ציוניים לבין מנהיגים ערבים-פלסטינים, המזרח החדש, כ"ב, 4 (1972), ע"ע 423-401.

סלע, אברהם, "מגעים מדיניים בין הסוכנות היהודית לבין ממשלות עבר הירדן ומצרי בדבר הסכם על חלוקת ארץ-ישראל 1946", הציונות, י', (תשמ"ה), ע"ע 278-255.

סנטור, דוד, וו., "בתוהו לא דרך", א. סימון (עורך), בעיות-במה חדשית לחיי הצבוב, שנה ג', כרך ה', חוברת אי-ב' (כ"ה-כ"ו), המו"ל: מ. בובר, ירושלים, (ינואר-פברואר 1947), ע"ע 10-1.

עופר, פ., "אכזבה מהישגי הבית הלאומי היהודי - גורם לתפנית במדיניות הבריטית בארץ-ישראל ב-1930?", קתדרה, מס. 16, יד יצחק בן-צבי, ירושלים (1980), ע"ע 132-125.

פפה, אילן, "ההסטוריה החדשה של מלחמת 1948", תיאוריה ובקורת, מס. 3 (1993), ע"ע 114-99.

קולת, ישראל, "דברי פתיחה: יציאת הבריטים מארץ-ישראל", קתדרה, מס. 15, יד יצחק בן-צבי, ירושלים (1980), ע"ע 143-140.

קיימן, צירלס, "אחרי האסון: הערבים במדינת ישראל, 1948-1950", מחברות למחקר ולבקורת, 10 (1984), ע"ע 5-91.

קירשנבוים, ש. ל., "נציבותו של הרברט סמואל בארץ-ישראל; נסיון של הערכה", מולד, 1962, ע"ע 45-55.

קלווריסקי, ח.מ., "החזון הציוני והגשמתו", א. סימון (עורך), בעיות-במה חדשית לחיי צבור, שנה ג', כרך ה', חוברת אי-בי (כ"ה-כ"ו), המו"ל: מ. בובר, ירושלים, (ינואר-פברואר 1947), עמ. הכריכה.

קצבורג, נתנאל, "דברי סיכום: יציאת הבריטים מארץ-ישראל", קתדרה, מס. 15, יד יצחק בן-צבי, ירושלים (1980), ע"ע 162-163.

קצבורג, נתנאל, "הנסיגה מתכנית החלוקה למדיניות הבריטית בארץ-ישראל, 1936-1938, ח. ז. הירשברג (עורך), ספר השנה, ט', אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, (1972), ע"ע 328-365.

שביט, יעקב, "השנים השחורות של הספר הלבן", סקירה חודשית, (יוני 1979), ע"ע 37-45.

שביט, יעקב, "מאורעות תרפ"ט", סקירה חודשית, (אוגוסט 1979), ע"ע 23-28.

שטיין, קנט וו., "חוק ההגנה על זכויות האזרחים ועקיפתם בארץ-ישראל", המזרח החדש, כ"ט, (תש"ם-1980), ע"ע 66-87.

שטרן, גבריאל, "חזית ערבית-יהודית נגד החלוקה", א. סימון (עורך), בעיות-במה חדשית לחיי צבור, שנה ג', כרך ה', חוברת אי-בי (כ"ה-כ"ו), המו"ל: מ. בובר, ירושלים, (ינואר-פברואר 1947), ע"ע 34-35.

שטרן, זאב, "איך נגשים את ההתקרבות לעם השכן", א. סימון (עורך), בעיות-במה חדשית לחיי צבור, שנה ג', כרך ה', חוברת ה-ו' (כ"ט-ל'), המו"ל: מ. בובר, ירושלים (יולי 1947), ע"ע 268-270.

שילוח, צבי, "בריחת הערבים והתייחסות הערבים אליה", כנונים, חוברת 28 (קיץ תשמ"ה - אוגוסט 1985), ע"ע 146-151.

שמעוני, יעקב, "הערבים לקראת מלחמת ישראל-ערב, 1945-1948", המזרח החדש, י"ב (1962), ע"ע 190-211. (מאמר זה ראה גם: "מערכות", חוברת 230, מאי 1973, ע"ע 23-35).

שפירא, ח.ל., "ריביזיה חדשה", א. סימון (עורך), בעיות-במה חדשית לחיי צבור, שנה ג', כרך ה', חוברת אי-בי (כ"ה-כ"ו), המו"ל: מ. בובר, ירושלים, (ינואר-פברואר 1947), ע"ע 10-15.

عربية

الماضي، مروان، قرية احزم - الحمامة البيضاء، الاهلي للطباعة والنشر والتوزيع، ١٩٩٤.

ايوب، سمير، الهناء الطيقي للفلسطينيين، بيروت، ١٩٨٢.

برهوم محمود، محمد خروب، قاموس القرى الفلسطينية ابان الانتداب البريطاني، دار الكرمل للنشر والتوزيع، عمان، ١٩٨٩.

الدباغ، مسطفى مراد، بلادنا فلسطين، دار الهدى، كفر قرع، ١٩٩١، ق ١٠٠.

دروزة، محمد عزة، تاريخ بني اسرائيل من اسفارهم واحوال واخلاق ومواقف اليهود، وفي عصر النبي صلى الاعليم وسلم وبيته من القرآن الكريم، طبعة جديدة منقحة، منشورات المكتبة العصرية للطباعة والنشر، صيدا، بيروت، ١٩٦٩.

دروزة، محمد عزت، حول الحركة العربية الحديثة، المكتب المصرية، بيروت، ١٩٤٩.

دروزة محمد عزة، القضية الفلسطينية في مختلف مراحلها، منشورات المكتبة العصرية - صيدا - بيروت، ١٩٥٩.

دروزة محمد عزة، مذكرات محمد عزة دروزة، دار الغرب الاسلامي، بيروت، ١٩٩٣.

حمادة، سعيد، النظام الاقتصادي في فلسطين، بيروت، ١٩٣٩.

الكيالي، عبد الوهاب، تاريخ فلسطين الحديث، بيروت، ١٩٧٠.

المرعشلي، احمد وعبد الهادي هاشم، الموسوعة الفلسطينية، ٢، الطبعة الاولى، دمشق، ١٩٨٤.

نويهض عجاج, رجال من فلسطين - ما بين بداية القرن حتى عام ١٩٤٨, منشورات فلسطين
المحتلة, طبع على مطابع الكرمل الحديثة, بيروت, ١٩٨١.

هيكل, يوسف, فلسطين قبل وبعد, دار المسلم, بيروت, ١٩٧١.

الهوري, محمد نمر, سس النكبة, النصر, ١٩٥٥.

אנגלית

Antonius, G., The Arab Awakening, London, 1938.

Abu-Lughod, Ibrahim (editor), The Transformation of Palestine, Northwestern University Press, Evanston, 1971.

Chohen, Gavriel, "Macmichael and Palestine Future", Zionism, Vol. 3 (1981), p.p 133-155.

Chohen, Michael J., "Sir Arthur Wauchop, the Army and the Rebellion in Palestine", Middle Eastern Studies, Vol. 9 (1973), p.p. 256-283.

Cull, Brian, Shlomo Aloni and David Nicolle, Spitfires over Israel, Grub Street, London, 1994.

Firro, M. Kais, A History of the Druzes, E. J. Brill, Leiden, 1992.

Gabay, Rony, A Political Study of the Arab-Jewish Conflict .the Arab Refugees Problem (a case study), Deneve; Droz , 1959.

Graves, Philip (ed.), Memories of King Abdalla of Trans Jordan, London, 1950.

Kedourie, E., England and the Middle-East, The Harraster Press, 1978.

Kedourie, E., In the Anglo Arab Labyrinth, Cambridge, 1976.

Khalaf, Issa, Politics in Palestine, Arab Factionalism and Social Disintegration, 1939 -1948, Sunny Press,Albany, 1991.

Khalidi Walid (editor), All That Remains: the Palestinian Villages Occupied and Depopulated by Israel in 1948, Institute for Palestine studies; Washington, d.c., 1992.

Kimmerling, Baruch and Joel S. Migdal, Palestinians, The Making of a People, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, U.S.A., 1993.

Masalha, Nur, Expulsion of the Palestinians, institute for Palestine studies, Washington, 1992.

Morris, Benny, 1948 and After, Oxford University Press, London, 1992.

Mossek, M., Palestine Imigration Policy under Sir Herbert Samuel - British, Zionist and Arab Attitudes, Frank Cass and Company limited, London, 1978.

Pappe, Ilan, Britain and the Arab-Israeli Conflict. 1948-1951, new york; st. martin's press, 1988.

Pappe, Ilan, The Making of the Arab-Israeli Conflict. 1947-1951, I.b. tauris, London, 1988.

Seeds of Conflict, Series 7.: Palestine - The Twice-Promised Land, The Arabs - and some Neutrals, kto press, Nendeln, Liechtenstein, 1978.

Sereni, Enzo and R. E. Ashery (edit.), Jews and Arabs in Palestine. Studies in a National and Colonial Problem, HechaLutz Press, New York, 1936.

Sheffer, Gavriel, "Intentions and Results of British Policy in Palestine: Pasfield's White Paper", Middle Eastern Studies, Vol. 9 (January 1973), p.p. 43-66.

Shlaim, a., Collusion across the Jordan - King Abdulla. the Zionist Movement and the Partition of Palestine, Oxford, 1988.

Sidebotham, Herbert, British Policy and the Palestine Mandate: Our Proud Privilege - Memorandum, Ernest Benn limited, London, 1929.

Simon Leon and Leonard Stein, Awakening Palestine, John Murray, Albemarle st., w., London, 1923.

Tannous Izzat, The Palestinians - A Detailed Documented Eyewitness History of Palestine Under British Mandate, I. G. T. Company, New York, 1988.

Vatikiotis, J. P. Among Arab and Jews. A Personal Experience, 1936-1990. London; Weidenfeld and Nicolson, 1991.

Wilson, M., King Abdallah. Britain and the Making of Jordan, Ccambridge Uuniversity Press, 1987.

Who's who in the Arab world 1997-1998. Biographical dictionary, Publitec publicationsin co-edition with K.G. Saur, Munchen, New Providence, London, Paris, 1996.

Zweig, Ronald n., "British Plans for the Evaluation of Palestine in 1941-1942", Studies in Zionizm, Vol. 3 (1981), p.p. 291-303.

THE EXODUS OF ARABS FROM VILLAGES AT THE FOOT OF SOUTHERN MOUNT CARMEL
IN 1948

An Abstract

On May 14th, 1948, at the Tel-Aviv museum, Ben Gurion declared the foundation of the State of Israel. The declaration ceremony, on the eve of the practical and legal termination of the British mandate over Palestine, was intended to create an overlapping between the exiting British government and the Jewish one, so as to avoid, as much as possible, a situation of limbo in between.

But while the ceremonies of departure and declaration were taking place, the sound of cannon balls continued. Mutual hostile acts between the irregular Palestinians troupes and the Jewish fighting forces continued throughout the country, preparing for the invasion of Palestine by the regular Arab armies.

This study deals with the singular story of two Arab villages located in the Carmel area: Um al-Zināt and Tantura. The first village was captured by the Jewish "Golani" forces one day after the declaration of the Israeli state, on Saturday evening, May 15th, 1948. The second village was captured a week later, on Saturday evening, May 22nd, 1948.

At the end of the chapter reporting the main testimonies of the events in Tantura, gathered from interviewing 44 Jews, mostly fighters of "Alexandroni", some of them inhabitants of Zichron-Yaakov and its vicinity, and a few others connected to the story in one way or another. Testimonies were collected from 30 Palestinians, mostly refugees from Tantura, who were present in the village the day it was captured. A summary of testimonies of four commanders involved in capturing Um al-Zināt and 16 refugees of this village,

were compared with available archival materials and the written works on this subject. It seems that the testimonies on these events shed a new and different light on one of the most difficult cases in the history of the 1948 war, with regard to Tantura, and on many unknown details on the events in Um al-Zināt. Probably, without these oral testimonies, the story would never become known. In none of the hundreds of documents put at his disposal in the various archives, did the author find even a hint to the stories told by tens of interviewees of Tantura and Um al-Zināt. There are many files in the archives of IDF (Israeli Defence Forces) and in other archives containing unavailable documents which would one day furnish written proof for the facts arising from the oral interviews quoted here.

Such documents would provide a different version about the exodus of Arabs from their towns and villages in 1948.

On November 29th, 1947, following the resolution passed by the United Nations on the partition of Palestine into two states - Jewish and Arab - a new phase began in the on-going conflict between the two peoples, a conflict which had started already in the previous century.

The Arab rejection provoked hostilities between Jews and Arabs all over Palestine.

One of the more surprising phenomena of the 1948 war was the mass desertion of Arab villages, towns and whole regions without any resistance, even from places where the inhabitants were pleaded with to stay and were promised that no harm would befall them. (One renowned case is in the city of Haifa).

The explanations given over the years, starting with the story of Dair-Yāsin and ending with the instruction to evacuate, temporarily, given by Palestinian and/or Arab leadership, whether or not such an instruction was ever even given, are not relevant to our discussion. The sudden desertion created a new reality, insufficiently prepared for by the Jewish population in the midst of the war.

On December 3rd, 1947, soon after the UN partition resolution, a comprehensive discussion at the centre of the Labour Party was held, with the intention of taking a stand on the subject of shaping the basis for the Jewish state about to be established and its future moves in various spheres. One of the central issues in this discussion was the attitude of the state toward the Arab minority, which at first was supposed to constitute 40% of the population of the future state. Ben-Gurion presented his strong belief in mass repatriation of Jews in Palestine, which would afford the best means of averting the danger of the Arabs taking over the state and becoming the majority in the Jewish state.

However, at the same time, Ben-Gurion spoke about the explicit intention of the Leadership of the state to be, to grant the Arab population full equality of rights, so as to form a bridge and future ties with the hostile Arab nations.

The course of events in the months to come, diverted the attention to an entirely different direction, as the whole land was swept by a murderous bloodshed for many long months. The policy makers had time to reconsider the future relationship between Jews and Arabs in Palestine. One may assume that the events of the war and the massive "Arab flight", contributed to a new attitude adopted by Israeli leadership. It was this attitude that Golda Meirson (later

Meir) alluded to in her last meeting with King Abdalla, on the eve of the invasion of Palestine by the Arab armies. In this meeting Golda cautioned the king and advised him to keep the peace, for his own good, lest there be a war and its consequences be very hard on the Palestinians and the Arabs.

What happened to the hundreds of thousands of Arab-Palestinian refugees, who deserted their villages, towns and townships, by various ways and circumstances, and to their misfortune, as a result of the war?

In the course of the years, different versions were produced by various researchers and various international and other institutes, as to numbers, directions and concentrations of population created over time.

This study attempts to investigate what happened to the inhabitants of the two villages treated here, both as a case study, which may symbolize and characterize, to a certain extent, what happened to the inhabitants of hundreds of other villages all over the country.

1. UM AL-ZINĀT

The inhabitants of Um al-Zināt, according to existing testimonies, abandoned their village in a number of waves, starting at the end of April, and ending with the final departure on the night of May 15th, 1948, when the soldiers of "Golani" encompassed the village.

However, the village itself, according to these testimonies, in spite of the fact that was remained forsaken by its inhabitants, and as far as we know Israeli soldiers did not stay there for a long time either, became with the time an occasional inn for various

rural people who passed by, and sometimes stayed for a while, on their way elsewhere.

One should note that at the time difficult battles were still going on between the IDF and the three villages of "the small triangle", Jaba, Ijzim and Ain-Ghazal, and there was probably a lot of sensitivity to every movement in the area.

In the following period, the site of Um al-Zināt was on the one hand an important area, where the army conducted periodic patrols, to ensure that the whole area was under control, and at times even reported on unusual findings, while on the other hand, the site served as training grounds for air and ground training manoeuvres.

The majority of the inhabitants of Um al-Zinat arrived, initially, at the Druze villages Daliat-el-Carmel and Isfia, and we have a number of testimonies from the period they spent there, which lasted, for most of them, a few weeks to a few months.

From the testimonies of 16 refugees from Um al-Zināt, we have learned that thousands of people descendants of this village, are spread today over three continents, starting from Israel through refugee camp Nur-a-Shams, in the region of Tul-Karm, refugee camps near Jenin and Ramalla, through Jordan, Syria, Lebanon, Iraq, Turkey, Belgium, U.S.A., and perhaps other countries we do not have exact information about.

A few tens of families descending from Um al-Zināt live in Israel: In Daliat-el-Carmel: about 250, in Fradis: 80 to 90, in Nazareth and Yaffi: about 30, in Haifa: 30 to 40, in Um-el-Fahem: about 15, and there may be more in other places.

The majority of the descendants of Um al-Zinat living in Israel,

especially the second and third generations, have made their way in life, and are reasonably comfortable economically, but this is not the issue for many of them. Many of the descendants of this village carry in their heart a fundamental resentment toward the State of Israel, for what befell them and their fathers during the 1948 war. At that time, everyone knew, and even the Jews acknowledged, that the village Um al-Zināt kept quiet and made sure, through a sober perception of the reality, that its inhabitants stayed completely uninvolved in the comprehensive Jewish-Arab conflict, adhering to a preconceived policy of non-interference. Unlike in 1948, the inhabitants of this village in 1936-1939 were deeply involved in the activities of the Abdora's gang, including acts of robbery, looting and terrorism.

Some of the inhabitants of Um al-Zināt remember the experience of sudden invasion, eviction and violent expulsion in the small hours of the night. Their children and grandchildren were brought up and educated for years in the shadow of the acute trauma suffered by their parents.

Sliman Dahud Fahmawi (Abu-Thamer), a civil engineer by profession and the head of a large office of civil engineering, was only a few months old when the village was captured in 1948, but he devotes, in his everyday life, a great deal of time to Um al-Zināt in his thoughts and actions. He owns a large coloured map, where the area of the village is divided into plots and segments, and for each plot there is a number, the name of the owner, the agricultural crops, as well as a detailed map, showing the buildings according to families, public places such as the school, the mosque, the public springs,

the main square and so on - about 40 acres of built area. Every few weeks, Abu-Thamer with a few friends and family members, all descendants of Um al-Zinat, travel to the deserted venue of the village, which progressively disappears among the trees in the forests north of the road connecting Elyakim to Daliat-el-Carmel. They wander for a while among the barren rocks and the last remains of ruined buildings, reminiscing about past experiences in the old days of Um al-Zinat.

2. TANTURA

At the meeting of Zichron-Yaacov's council, on June 23rd, 1948, Aba Schechter, the chairman of the council, reported that he had approached the Region Commander regarding the crowded population in Fradis, following the evacuation of all non-fighting residents of Tantura into Fradis, about 1600 women, children and old people, requesting that they be returned to their village.

The inhabitants of Tantura had already been uprooted from their village and homes, yet the chairman continued to refer to them as neighbors, and was bothered by the fear that the inhabitants of Tantura may feel deceived by him and his people.

On the other hand, we find an entry in the diary of Joseph Weitz, on May 18th, 1948, five days before Tantura was captured, referring to a discussion on the allocation of areas to Jewish groups intended to settle there, that the land of Tantura appeared in the plans of "KKL" - the Jewish fund for the acquisition of lands in Palestine - as if it had always been a part of the Jewish national land.

Thus Weitz alludes to an explanation why it was impossible to change the order from above, that the inhabitants of Tantura are not to be returned to their land, as this land was probably already planned to be shortly settled by the Jews, even as the Arab inhabitants of Tantura lived there unaware, prior to any dispute or battle. And to prove this point - exactly 3 weeks elapsed between the day Tantura was captured and the arrival of the first group of the founders of Kibutz Nachsholim. And while the refugees of the village were waiting in Frādis for a "decision from above" concerning their fate, whether or not they would return to their land, the answer was given to them in the form of new settlers, sent by Joseph Weitz and his people.

The village of Tantura was included in the list of villages that the "Alexandroni" brigade had to capture as part of detailed instructions given by the military authorities, within the framework of what was then called "Plan D". Unlike Tantura, the village Um al-Zināt was not included in the same framework of instructions to the "Golani" brigade, and the order to capture it was given just prior to its execution, toward the middle of May 1948, and it said nothing about the need to evacuate the village.

It is worth noting that "Plan D" was originally intended to be executed after May 15th, the expected date for the British departure from Palestine. As the British started leaving the country a few weeks prior to that date, the situation that this created in the various fronts pushed the "Hagana" forces to reacting to the new conditions and to the capturing of positions according to the situation at hand. This was intended to prevent the Palestinians

from creating new, irreversible facts. The time, at the twilight of the British mandate, was a time of prolonged acts of hostility between Jews and Arabs. It started on November 30th, 1947, one day after the partition resolution, which was rejected both by the Palestinians and the Arab states alike. "Plan D" was abundant in diverse options, dealing simultaneously with raiding enemy areas, taking over main transport routes and eliminating enemy villages controlling them, attacking enemy centres and evicting their population, destroying the enemy's armed forces, and when necessary even erasing whole villages from the face of the earth, according to a known and familiar procedure. The versatility of "Plan D" created in the various areas of Palestine different patterns of conduct of commanders and sub-commanders, who determined their policy according to their own interpretation of the various paragraphs of the plan. Thus, each unit created its own singular procedures, affording, at times, excessive freedom of action to junior officers, and even to soldiers, in matters of rules of conduct during and after a battle, rules of conduct toward war captives, civil populations and so on.

It should be noted, that at the very same time, at the meeting of the Operating Zionist Committee, on April 4th, 1948, the chairman of the committee, David Ben-Gurion, spoke about the critical condition of the Jewish population in Palestine, the partial severance of the Jewish part of Jerusalem and the siege on the old city, the impassable roads all over the land, the irregular Arab forces filling into the country, in addition to the Jordanian Arab Legion preparing to invade Palestine at any moment.

Ben-Gurion described the international power of the Arabs and the

Arab States, in contrast to the problematic situation of the Jews in Palestine, who were physically, mentally and morally distressed to the utmost, not knowing what the next day will bring.

The discussion about "Plan D", which goes on and on, teaches us, first and foremost, that there is not, and probably cannot be, one and only one "scientific" interpretation of the various clauses of the plan, let alone the various versions of the fighters and commanders on the battle fields of 1948. And if this is so with regard to the interpretation of "eviction" and the need for eviction, then it is little wonder that the interpretation of terms like "elimination of villages", "severing retreat routes", "destruction" and so forth, became looser, on their way from the desk of the "Haggana" Chief of Staff, Yigael Yadin, through the members of the general staff, down to the fighting men themselves.

The picture, formed by the testimonies of the people interviewed for this study, is pretty clear. There is no way for us to determine unequivocally exactly how many of the inhabitants of Tantura were killed during the capturing of the village and afterwards, since we have heard a number of versions, ranging from 40 or 50 to as many as 250. But this may not even be the most important issue in our discussion. The most essential questions are probably those that were posed at the start of this research, namely: Was there a deliberate policy with clear instructions regarding the conduct of the soldiers after having captured the village? What was to be done with the area and with the inhabitants? And above all: How did it happen that the events described time and again by the people interviewed for this work were never known previously to the host of

researchers, let alone the general public? Was there a "conspiracy of silence"? Is it conceivable that such a plot existed among hundreds of people throughout the 50 years of the existence of the state of Israel?

Well, as for the last question - the only reasonable answer is that there was no "conspiracy of silence", nor any attempt to hush the story up. Following many meetings with the people of "Alexandroni", the impression gained is almost uniform: These people arrived, since the partition resolution of the UN, almost weekly, to hard and bitter battles, some of them even fatal, where, to the best of their knowledge and awareness, they defended with their own bodies the frontline of the young state of the Jewish people, in its very first days, under a real threat of annihilation, almost before this state was even born, with an acute sense of anxiety, which they remember to this day.

Needless to say: The things written here simply an attempt to find a worthy explanation, which would afford some kind of logical meaning to the actions of the "Alexandroni" fighters in Tantura, which followed on the horrible sight of their slaughtered friends found a week earlier with their amputated sex organs stuck in their mouths, after a Palestinian ambush had captured a patrolling squad during the battle over Kfar-Sabba. A meaning - but not a vindication; an explanation but not justification, an attempt to deal with the background for the events in Tantura, recounted in oral testimonies. And it may be that these things shed some light on the dark and insufficiently attended to aspects of additional known events, which took place in various places without sufficient thought being given to them.

There is no doubt that the ability of a researcher, as of the readers of his research, to enter into the hard stocks of understanding other people, the subjects of his research, at a given time, is a vital and often the main key to the proper study of complex historical issues. If this work has contributed anything in this direction - then this is all we have asked for.

**THE EXODOS OF ARABS FROM VILLAGES AT THE FOOT OF
SOUTHERN MOUNT CARMEL IN 1948**

By: Theodor Katz

Supervised By: Dr. Kais Firro

THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILMENT OF THE REQUIREMENTS FOR THE M.A.
DEGREE

University of Haifa

Faculty of Humanities

Department of Middle Eastern Studies

March, 1998

TOTAL P.32